

DURUM TESPİT RAPORU-III

GÖÇ VE DEPREM

İstanbul'a Gelen Depremzede Mültecilere
Yönelik Kabul ve Dışlama Mekanizmaları

HAZIRLAYANLAR

Didem Danış
Kristen Biehl
Enes Kablan

20
23

Durum Tespit Raporu III

Göç ve Deprem

İstanbul'a Gelen Depremzede Mültecilere Yönelik Kabul ve Dışlama Mekanizmaları

Hazırlayanlar

Didem Danış

Kristen Biehl

Enes Kablan

Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

Abbasoğa Mahallesi, Üzengi Sok. No: 13 34022, Beşiktaş / İstanbul

<https://www.gocarastirmalariderneği.org/tr/>

gar@gocarastirmalariderneği.org

https://twitter.com/GAR_Dernek

<https://www.facebook.com/gar.dernek>

Haziran, 2023

© Tüm hakları saklıdır. İzin almaksızın çoğaltılabılır. Referans vermeden kullanılamaz.

Bu proje Friedrich Ebert Stiftung Derneğinin desteği ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada belirtilen görüşler, bütünüyle yazarlara aittir. Göç Araştırmaları Derneği (GAR) ve Friedrich Ebert Stiftung (FES) Derneğinin görüşlerini yansıtmamaktadır

İÇİNDEKİLER

01 Giriş

02 Genel Durum

5

**İstanbul: Gelinemeyen /
Gelinmesi İstenmeyen Şehir**

11

**Gelecekte Mültecileri Neler
Bekliyor?**

13

Politika Önerileri

Giriş

Bu rapor, Göç Araştırmaları Derneği (GAR) tarafından, deprem sonrası süreçte yaşanan büyük iç göç hareketliliğinin izini sürmek ve mültecilerin[1] yerleştikleri yerlerde yaşadıkları sorunların sistematik bir şekilde raporlanmasına katkı sunmak için yazıldı. Önceki iki raporda[2] deprem bölgesindeki durumu ortaya koymaya çalışmıştık. Bu raporda ise, göçmen hareketliliğinin uzandığı İstanbul'u odağa alarak depremin göçmenler üzerindeki etkilerine dair bütünlüklü bir resim çizmeyi amaçlıyoruz. Bu hareketliliği önemli kılan ve uzun vadede kapsamlı çalışmalara konu olması gereken olgu ise, deprem bölgesindeki Suriyelilerin kısa sayılabilecek bir süre içinde ikincil bir göç deneyimi yaşamış olması. Bu deneyim bağlamında İstanbul'a gelen grupların kimler olduğu, nasıl geldiği, hangi sorunlarla karşılaştıkları ve hangi mekanizmalarla bu sorunları çözmeye çalıştıkları gibi sorulara cevap aramak bu raporun temel çerçevesini oluşturuyor.

Bu amaçla, 6 Şubat 2023 depremini takip eden Nisan ve Mayıs ayları boyunca İstanbul'da 11 STK ve sivil inisiyatifle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirdik. Süreci daha iyi anlamak ve göstermek adına, yaptığımız görüşmelerin, köklü kurumlardan yeni kurulmuş derneklere ve kişisel inisiyatlara uzanan geniş bir yelpazede olmasına özen gösterdik. Bu sayede hem kamu kurumları düzeyinde sorunların nasıl algılandığı ve ele alındığı üzerine bir fikir sahibi olabildik hem de mültecilerin gündelik hayatlarında bu süreci nasıl deneyimlediğini öğrenebildik. Dahası bu ikisi arasındaki çelişkileri görme fırsatımız oldu.

Yaptığımız görüşmeler ve GAR'ın önceki iki raporunda ortaya çıkan bulgular ışığında, deprem sonrası yaşanan sürecin her aşamasına (yakın illere göçten İstanbul'a olan hareketliliğe

[1] Bu raporda "mülteci" terimini, geçici koruma altındaki Suriyelilerin yanı sıra uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş diğer milletlerden bireyleri ifade etmek için kullandık. 1951 Cenevre Sözleşmesine göre Türkiye'de resmi olarak mülteci statüsü alamamaları da, zorunlu göç sonucu gelmiş olmaları ve geçici de olsa bir yasal statüyle devlet tarafından tanınmış olmalarını dikkate alarak bu terimi kullanmayı tercih ettik. Bu tercihimizde, deprem bölgesindeki Türk vatandaşlarının da ülke içinde yer değiştirerek göçmen olmaları nedeniyle, vatandaş olan ve olmayan grupları farklı değerlendirmek gerektiğine dair inancımız da etkili oldu.

[2] GAR, 2023a. "Göç ve Deprem: Durum Tespit Raporu-I" Hazırlayanlar: D. Sert, D. Daniş ve E. Sevinin. GAR, 2023b. "Göç ve Deprem: Durum Tespit Raporu-II" Hazırlayanlar: D. Sert ve E. Sevinin.

kadar) sirayet eden temel sorunları tespit etme şansımız oldu. Temel sorunların koordinasyonsuzluk, belirsizlik ve ayrımcılık etrafında şekillendiğini ve İstanbul'un özgül şartlarının bu sorunlara yeni katmanlar eklediğini söyleyebiliriz. Örnek vermek gerekirse, önceki raporlarda da sivil toplum faaliyetlerini aksattığını söylediğimiz koordinasyonsuzluk sorununun, İstanbul'a has dinamiklerle birleşerek kendini yeniden ürettiğini gördük. Bunun bir sonucu olarak deprem sonrası ülke içi hareketlilikte İstanbul'un beklenenin çok altında bir Suriyeli nüfusa kucak açtığı ortaya çıktı.

Bu çerçevede, süreç içerisinde mültecilerin yaşadığı sorunları ve bu sorunların yarattığı genel durumu ortaya koyarak başlamak istiyoruz. İkinci bölümde ise odağı daraltıp, İstanbul'da barınma, eğitim, sağlık, psiko-sosyal destek ve geçim gibi sorunların nasıl yaşandığını ve bu sorunların hangi mekanizmalar ile aşıldığını ele alacağız. Aşağıda da ayrıntılarıyla ortaya konacağı gibi, İstanbul'a hareketliliği kısıtlayan iki temel engel var: bunlardan ilki, kamu otoritesinin kurumsal ve enformel yollarla İstanbul'u mülteciler için caydırıcı kılmaya çalışması, diğeri ise kentteki kira krizi ve hayat pahalılığı. Bu engelleri aşabilen grupların ise İstanbul'da aile/eş/dost desteğine erişimi olanlar olduğunu ancak bu desteğin de oldukça kırılgan ve kısa ömürlü olabildiğini, bu yüzden İstanbul'a gelen çoğu Suriyelinin bir kaç ay içinde deprem bölgesine geri dönme eğiliminde olduğunu tespit ettik.

GENEL DURUM

İdari Belirsizlikler

Türkiye’de göçmen ve mültecilerin büyük çoğunluğu belirsizlik içinde yaşıyor ve bunların başında geçici statü sahibi Suriyeliler geliyor. Merkezi yönetimin aldığı (veya almadığı) tutum ve kararlar, göçmenlerin yaşadığı bu belirsizliği deprem sonrasında daha da derinleştirdi. Bu konunun en açık gözlemlendiği alan ise yol izin belgesi konusunda izlenen politika oldu. Normal koşullarda, Türkiye’de geçici koruma ve uluslararası koruma statü sahibi kişilerin ikamet ettikleri illerden ayrılmaları yol iznine tâbi. Ülke içinde yer değiştirmek isteyen bu kişilerin buldukları ildeki göç idaresinden izin belgesi almaları ve yolda olabilecek bir kontrol sırasında bunu göstermeleri gerekiyor. Aksi takdirde sınırdışı edilme riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Deprem sonrasında yol izni konusunda yaşanan belirsizlik, özellikle depremin ilk günlerinde mültecilerde büyük bir panik ve kargaşaya sebep oldu. Bu yüzden, geri gönderilme korkusuyla yol izni almak için başvurmaktan kaçınanlar olduğunu öğrendik

Deprem bölgesinde yaşayan mültecilerin yol izni ve tahliye süreçleri ile ilgili bilgi akışına doğrudan erişimlerinin olmaması, onları grup içi ağlara daha çok mecbur bıraktı. Bu durum içe kapanmayı körükleyerek, bugüne kadar hayata geçirilmiş entegrasyon süreçlerine de zarar verdi. Depremin üzerinden dört ay geçmiş olmasına rağmen, yol izinlerinin ne kadar süreceği konusundaki belirsizliğin hala devam ettiği görülüyor.

Belirsizlik durumu deprem sonrasında sunulan yardım ve hizmetler konusunda da devam ediyor. Deprem bölgesinde, diğer insanlar gibi afetzede olan mültecileri de kapsayacak net bir organizasyon olmaması ya da sunulan hizmetler konusunda yönlendirme yapılmaması ek zorluklar doğuruyor. Hem deprem bölgesinde, hem de deprem sonrası geldikleri illerde mültecilerin nereden nasıl yardım alınabileceğini bilmedikleri, buna ek olarak, “başımıza bir şey gelir” korkusuyla bir çekinme ve uzak durma halinde oldukları görülüyor.

Sosyal Tansiyon ve Ayrımcılık

Mültecilerin nefret söylemlerinin odağında olduğunu son yıllarda giderek daha fazla gözlemliyoruz. Medyaya yansıyan pek çok haberden de mültecilerin yaşadıkları yerlerde toplumsal gerginliklerin arttığını görüyoruz. Bu durumun depremin hemen ardından ve sonrasında daha da derinleşti; mültecilere yönelik ötekileştirme ve düşmanlaştırma toplumsal ilişkilere farklı şekillerde sirayet etti. “Toplumsal gerilimler”, kamu kurumları ve yerel yönetimler için mültecilere hizmet sunmamanın bir gerekçesi olabildiği gibi, ayrımcı uygulamalara yönelik bir meşruiyet aracı olarak da öne sürülebiliyor. Bunun en önemli örneği, deprem bölgesinden tahliye sürecinde depremzede mültecilerin kamu kaynaklarından faydalandırılmamaları oldu, ki bu da öz kaynaklarıyla bölgeyi terk edemeyecek durumdaki Suriyeliler açısından büyük zorluklar yarattı. Yaptığımız görüşmelerin birinde, deprem sonrası İstanbul’a gelebilmek için on bin lira harcamak zorunda kalan aileler olduğunu; buna gücü yetmeyenlerin ücretsiz tahliye uçaklarına da alınmadıkları için havaalanında yattığını öğrendik. Görüştüğümüz STK temsilcileri, bu gibi ayrımcı pratiklerin, ileride daha büyük toplumsal kopuşlara neden olabileceği ve bugüne dek bir arada yaşam ve uyum konusunda gösterilmiş çabaların boşa gidebileceği konusunda uyardı.

Sivil Toplum: Sessiz ve Görünmez Olma Gayreti

Her ne kadar son yıllarda artan devlet kontrolü ile faaliyet alanları kısıtlanırsa da, Türkiye’de mültecilere yönelik temel hizmetlere erişim açısından STK’lar hala büyük önem taşıyor.[3] Deprem sonrasında hem STK’lar hem de gönüllü ağıları depremzedelere çok hayati destekler sundular. Örneğin yukarıda aktardığımız yol izni belirsizliğinin giderilmesi için bazı STK’lar mültecilere çeviri desteği sundu. Diğer taraftan deprem sonrasında daha da artan Suriyeli karşıtlığı göçmen ve mültecilere yönelik faaliyet yürüten STK’ların çalışmalarına yeni zorluklar ekledi. Görüşme yaptığımız çeşitli STK’ların deprem sonrasında logo, web sayfası ve ofis tabelalarında göçmen ve mültecilerle ilgili görünürlüğü azaltmaya yönelik önlemler aldıklarını, diğer bir deyişle, yaptıkları çalışmaları olabildiğince sessiz ve görünmez bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştıklarını öğrendik.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) veya Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) gibi sivil toplumun deprem sonrası faaliyetlerini koordine etmesi beklenen kuruluşların da yönlendirme ve koordinasyon faaliyetlerinde yetersiz kaldığı sahadaki aktörler tarafından sıkça ifade edildi.

Üçüncü sektöre dair yapılan tespitler sadece deprem sonrası faaliyetlerle sınırlı kalmadı; deprem döneminden önce de var olan fakat afetle birlikte daha görünür hale gelen sorunlar da dile getirildi. BMMYK’nin son yıllarda Türkiye’deki faaliyetlerini azaltmış olması; siyasi otoritenin bazı STK’lar üzerinde baskı kurarken, diğerlerine ayrıcalık tanıması; göçmenlere yönelik faaliyet gösteren STK’lar arasında iletişimin yok denecek kadar az olması gibi sorunlar deprem sonrasında etkili planlama yapabilmeyi zorlaştıran nedenlerden başlıcaları oldu. Özellikle BMMYK’nin küçülme planlarının deprem dönemine denk gelmesinin mülteciler üzerinde olumsuz etkileri olduğu çoğu STK temsilcisi tarafından ifade edildi. Depremle birlikte, yıkımın çok yüksek boyutlarda olduğu illerde Göç İdaresi il müdürlüklerinin ve uluslararası kuruluşların çalışma kapasitelerinin çökmesi, mültecilerin acil yardım ve desteklere ulaşmasının önünde bir engel oldu. Gerek deprem bölgesinde gerekse de deprem sonrası hayatta kalanların gittiği illerde, yerel STK’ların etki alanının dar olması tüm özverili çabalara rağmen durumu daha da zorlaştırdı.

[3] GAR, 2022. “Suriye’den Göçün Onuncu Yılında Sivil Toplum” raporu. Hazırlayanlar: B.C. Zırh, E.Demirkol, D. Danış, L. Körükmez, C. Akbaş Demirel.

İSTANBUL GELİNEMEYEN/ GELİNMESİ İSTENMEYEN ŞEHİR

Deprem sonrası hayatta kalan kişiler güvenli barınma koşulları sağlayabilmek adına yoğun bir şekilde diğer illere göç ettiler.[4] Bu göç tercihlerinde, gidilen kentlerde evleri olan veya kendilerine kucak açacak akraba-tanıdıkların varlığı temel belirleyici oldu. Bu anlamda Türkiye'nin en büyük kenti olan ve toplam ülke nüfusunun %18'ini, Türkiye'de kayıtlı bulunan Suriyelilerin ise %16'sını[5] barındıran İstanbul'un depremzede Suriyeliler tarafından çokça tercih edilen bir istikamet olması beklenirdi. Ancak İstanbul'a gelen depremzede Suriyelilerin sayısı çok sınırlı oldu. Yaptığımız görüşmelerde, STK temsilcileri İstanbul'da yol izni alan Suriyelilerin sayısının 25 bin olduğunu; yol izni almadan gelenlerle beraber toplamda 30-35 bin depremzede mültecinin İstanbul'a geldiğini tahmin ettiklerini ifade ettiler. Deprem bölgesinde yaşayan toplam göçmen nüfusunun 1,7 milyon olduğu göz önünde bulundurulduğunda, İstanbul'a gelişlerin beklenenin çok altında olduğunu söylemek mümkün. İstanbul'un deprem sonrası beklenenin altında göç almasına ve İstanbul'a gelen depremzede göçmenlerin şehre tutunamamasına neden olan çeşitli etkenler bulunuyor.. Suriyeli depremzedelerin İstanbul'a neden gelmek istemediklerini veya isteseler de neden gelemediklerini aşağıda ele aşağıda ele alıyoruz.

Caydırma Politikaları

Halihazırda farklı kategorilerde yoğun göçmen nüfus barındıran İstanbul'da, Göç İdaresi bu yoğunluğu azaltmaya ve mekansal kümelenmenin önüne geçmeye yönelik bir seyreltme politikası uygulamaya başlamıştı. Buna göre yabancı nüfusu %25'ten fazla olan mahalleler kayda kapatılmış ve yeni gelen mültecilere bu mahallelerde ikamet kaydı verilmez olmuştu. Seyreltme politikasının yanı sıra, deprem sonrası mültecilerin İstanbul'a gelişlerini sınırlı tutmak üzere doğrudan ve dolaylı bazı politikalar uygulandı. İlk olarak, GİB depremin ertesi günü, 7 Şubat 2023 tarihinde bir genelge yayın-

[4] Sağıroğlu, A.Z., Ünsal, R., Özenci, F., "Deprem Sonrası Göç ve İnsan Hareketlilikleri: Durum Değerlendirme Raporu", AYBÜ-GPM RAPOR SERİSİ – 15, Güncellenmiş 2. Baskı: 15 Nisan 2023.

[5] Göç İdaresinin internet sitesindeki verilere göre, 8.6.2023 tarihinde Türkiye'de geçici koruma statüsünde kayıtlı 3.358.813 Suriyeli nüfusun en kalabalık olduğu il 531.310 kişiyle İstanbul'dur. Bkz. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

landı ve “depremin etkilediği on ildeki uluslararası koruma ve geçici koruma statü sahiplerinin il dışına seyahat etme sınırlılıklarının kaldırıldığı ve yol izin belgesi alma şartının iptal edildiği, gittikleri illerde il göç müdürlüklerine başvurarak 90 gün süreyle kalmalarına imkân tanındığı”nı duyurdu.[6] Bu genelgede, İstanbul, ülke içi dolaşım iznine dahil edilmeyerek yeni kayıtlara kapalı tutuldu. Daha da önemlisi, GİB depremden etkilenen mültecilerin akrabalarının bulunduğu yerlere gitmelerini, gidecekleri yerlerde barınma imkanı bulunmayanların deprem bölgesinden ayrılmamaları gerektiğini söyledi.

GİB daha sonra yaptığı duyurularda, deprem bölgesi dışında kamu kurum ve kuruluşlarının sağladığı konaklama imkanlarından ve diğer yardımlardan mültecilerin yararlanamayacağını belirterek, sivil toplum örgütlerinin de mültecilere konaklama ve barınma desteği vermesine izin verilmeyeceğini duyurdu.[7]

Araştırma sırasında görüştüğümüz çoğu kuruluş, İstanbul’daki kurumların hem resmi düzeyde hem de günlük işleyiş içinde belirsizliği ve spekülâtif bilgi dolaşımını giderecek herhangi bir yol haritası çizmediğini, dolayısıyla da şehirde üstü kapalı bir caydırma politikası uygulandığını belirtti. Bunun başlıca örneğini yol izni ile ilgili paylaşılan bilgilerin tutarsızlığında görebiliyoruz. Örneğin yol izni genelgelerinin Türkçe metinlerinde İstanbul’un kapalı olduğu belirtilirken, Arapça ve İngilizce çeviri metinlerinde bu imânın olmadığına dair yorumlar yapıldı. Görüşmeler sırasında, bu caydırma politikalarına STK’ların da uymak zorunda kaldığı durumlar olduğunu duyduk. Örneğin, bir Suriyeli STK’nın İstanbul’un çok kalabalık olması ve yol izin belgesi almanın zorlukları gibi nedenlerle, kendi imkanlarını kullanarak 3-4 otobüs Suriyeli depremzedenin İstanbul’dan Trabzon’a gitmesini sağladığını öğrendik. Ayrıca İstanbul’a göçü azaltmak için “İstanbul’a geliş yasak” bilgisi yayıldığını; aslında gelenlerin kabul edildiğini ama bunun çok duyulmasını istemedikleri ifade edildi.

Bilgiye Erişim Sorunu

Depremzede mültecilerin İstanbul’da temel destek hizmetlerine nasıl ulaşacaklarını, nereden bilgi alacaklarını bilmemelerinin önemli bir sorun teşkil ettiğini gözlemledik. Bu kişilerin resmî kurumlarla temasları çok sınırlı; danışmak için gittikleri belediyeler ve sivil toplum kuruluşları da doğru bilgiye erişimde sorun yaşıyor. STK’larla yaptığımız görüşmelerde bile birbiriyle uyuşmayan çok fazla bilgi duyduk. Kimi derneğin verdiği bir bilginin, başka bir dernekte yanlışlanabildiğini veya ortada dolaşan bilgilerin teyit edilemediğini gördük. Kamu otoritesinin de, yukarıda ifade edilen caydırma tutumu bağlamında, sözkonusu bilgi eksikliğini gidermek için gerekli adımları atmaması görüşmeciler tarafından eleştirildi.

Barınma Sorunu

Resmî kurumlar, mültecilerin İstanbul’a yerleşmelerini teşvik etmemek adına barınma sorununu bireysel çözümlere bırakmış görünüyor. Bunun yanında, Göç İdaresinin, sivil toplum kuruluşlarına depremzede Suriyelilere barınma konusunda destek sağlamamaları konusunda net uyarılarda bulun-

[6] GAR, 2023a. “Göç ve Deprem: Durum Tespit Raporu-I” Hazırlayanlar: D. Sert, D. Danış, E. Sevinin

[7] Mülteci-Der. 13 Şubat 2023. “Basın Açıklaması: Afette Depremzede Mültecilere Yönelik Tutumlar Endişe Verici!

doğu ifade edildi. Bunu merkezi hkmetin İstanbul'a gelişleri kısıtlama çabasının bir diğer örneği olarak görmek mümkün. Sadece acil bakım ihtiyacı olup İstanbul'da akrabası olmayanların geri gönderme merkezlerine, burada kalamayacak olanların da geçici süreliğine sığınma evlerine yerleştirildikleri ifade edildi. Dolayısıyla, İstanbul'a gelen Suriyeli depremzedelerin büyük çoğunluğunun kendi imkanlarıyla ve/ya akraba desteği ile barınma ihtiyaçlarını karşıladıkları söylenebilir.

Hayat Pahalılığı

İstanbul'da geçim masraflarının diğer illere göre daha yüksek olması, deprem sonrası kente gelişleri azaltan önemli faktörlerden biri. Bu pahalılık hem depremzede mültecilere İstanbul'da ev sahipliği yapan diğer Suriyeli ailelerin sırtına binen ek bir maliyet, hem de aynı yardım yapan sivil toplum kuruluşlarının masraf kalemlerinin yükselmesi anlamına geliyor. Depremzede akrabalarına evlerini açan Suriyeli aileler arasında, gıda kalemlerindeki artıştan dolayı STK'lardan ek erzak desteği talep edenler olduğunu duyduk. Görüştüğümüz bir dernek elindeki bütçeyle başka bir şehirde 50 ev kiralayabiliyorken, İstanbul'da sadece 10 ev kiralayabildiğini, bu yüzden Suriyeli depremzede aileleri kiraların daha düşük olduğu başka şehirlere yerleşmeye yönlendirdiklerini söyledi. İstanbul'da kiraların ve diğer masrafların çok yüksek olması, İstanbul'a gelmiş Suriyeli mültecilerin deprem bölgesine geri dönüş eğiliminin de önemli nedenlerinden biri.

İşgücü Piyasasına Erişim

Bir yandan hayat pahalılığı, bir yandan da depremzede Suriyelilerin İstanbul'da evlerine yerleştikleri ailelerin maddi gücünün ve yardımların bir yere kadar yetmesi İstanbul'da iş bulmayı depremzede mülteciler açısından acil bir gündeme dönüştürmüş durumda. Bunun önündeki en büyük engel, geleceklerine ve yol izin belgesinin akıbetine dair belirsizlik. Yol izninin ne kadar uzatılacağının bilinmemesi, iş gücüne katılmak zorunda olan depremzede mültecileri daha çok günübirlik düzensiz işlere yöneltirken, kayıtdışı piyasadaki işveren açısından da bu grubu sömürüye daha açık hale getiriyor. Deprem öncesinde olduğu gibi, depremden sonra da Suriyeli mültecilerin çalışma izinlerinin olmaması depremzede Suriyelileri hem enformel piyasaya mecbur eden hem de çalışma koşulları ve ücretler açısından daha da kırılğan konuma sokan bir tablo yaratıyor.

Ayrıca kimi STK çalışanlarının ifade ettiği gibi, Esenyurt gibi bazı ilçelerde kimlik kontrollerinin artmış olması, Suriye'ye geri gönderilmekten korkan Suriyelilerin görünür olma endişelerini artırıyor. Depremzede mülteciler, deprem sonrası sığındıkları evlerden mümkün olduğunca çıkmamayı tercih edebiliyorlar, bu yüzden de ev dışında istihdama katılma arayışına giremiyorlar. Bu durum özellikle, deprem bölgesinden İstanbul'a gelip, henüz Göç İdaresine yol izin belgesi için başvurmamış gruplar için geçerli. Bu durumdan, kadınların daha çok etkilendiğini de not etmek gerekir. Yükselen mülteci karşıtlılığı ve toplumsal gerginliklerin artmasından ötürü, Suriyeli kadınlar kamusal alanda görünür olmaktan çekiniyor ve daha çok ev içine kapanıyorlar.

Eğitim Hizmetlerine Erişim

İstanbul'a deprem bölgesinden gelen Suriyelilerin barınmadan sonra en büyük sıkıntısı, çocukların eğitime erişiminde yaşıyor. Deprem sonrasında ve seçim sürecinde yükselen Suriyeli karşıtlığı nedeniyle mülteci aileler çocuklarını okullara göndermekten çekiniyorlar. Okula giden çocuklar akran zorbalığı ve deprem travmalarının tetiklenmesine maruz kalabiliyorlar. Bunun yanında, bazı okulların kayıt yaptıırma konusunda aileleri oyaladıkları görüşmelerde ifade edildi. İstanbul'da depremzede göçmenlerin yoğunlaştığı düşük kirali bölgelerde ise, okulların deprem öncesinde de kapasitelerinin çok üzerinde çalışıyor olması sebebiyle çocukların çevre ilçelerdeki okullara yönlendirildikleri dile getirildi.

Sağlık ve Psiko-Sosyal Hizmetlere Erişim

Görüşmeler sırasında, Suriyeli depremzedelerin sağlık hizmetlerine erişimi açısından ciddi bir şikayet duymadık. Ancak deprem sonrası ihtiyaç duyulan psiko-sosyal desteğin Türk vatandaşları için olduğu gibi, mülteciler için de yetersiz kaldığı ifade edildi. Deprem bölgesinden gelip İstanbul'a yerleşen kişilere psiko-sosyal destek sunulamamasının nedenleri arasında bütün kaynakların deprem bölgesine gönderilmesi ve Arapça bilen uzman sayısının az olması ifade edilse de, bu konuda eldeki kaynakları daha iyi yönetmeye ve destek mekanizmaları kurmaya yönelik bir çaba görülmediğini de söyleyebiliriz.

Ayrımcılık

Depremle başlayan ve seçim sürecinde yükselerek devam eden mülteci karşıtlığı ve nefret söylemi Suriyeliler açısından çok boyutlu bir ayrımcılık deneyimine yol açıyor.[8] İstanbul'a gelen Suriyeli depremzedeler en başta barınma konusunda ayrımcılığa uğruyor. İstanbul'da emlak piyasasında kiralara yüksekliğine ek olarak, mülk sahiplerinin göçmenlere ev kiralamak istememesi ya da fahiş fiyatlara kiralamaya çalışması deprem öncesi de şahit olduğumuz durumlardı. Ancak deprem sonrası ortaya çıkan aciliyet durumu ve konuttaki ayrımcılık depremzede ailelerin barınma krizini daha da derinleştirdi.

Bunun yanında İstanbul'da kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin depremzedelere yönelik destek faaliyetlerinde Suriyelileri dışarıda bıraktıklarını ve hizmetlerine dahil etmediklerini görüyoruz. AFAD gibi kamu kurumları ve bazı belediyeler mültecilerin dışarıda tutulmasını yereldeki sosyal tansiyon riskiyle gerekçelendiriyorlar. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve bazı ilçe belediyeleri olası bir depreme dair hazırladıkları afet senaryolarında göçmenleri de hesaba katmak gereğinden bahsetseler de, halihazırda deprem bölgesinden İstanbul'a sığınmış göçmenlerin en hafif tabirle yok sayılıyor olması geleceğe dair soru işaretlerini de artırıyor.

[8] Oğulcan Özgenç. "Peki şimdi nereye, mülteciler 28 Mayıs'ı bekliyor" Artı Gerçek, 25.5.2023. <https://artigercek.com/guncel/peki-simdi-nereye-multeciler-28-mayisi-bekliyor-251285h>

İkincil Göçün Depremden önce İstanbul'da Yaşayan Mülteciler Üzerindeki Etkileri

Kurumsal destek mekanizmalarının olmadığı ve STK yardımlarının sınırlı kaldığı ortamda akraba desteği depremde mülteciler için hayati önem kazanıyor. Fakat en başta barınma olmak üzere depremde Suriyelilerin temel ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğunun hali hazırda İstanbul'da yaşayan akrabalara bırakılmış olması, bu kişilerin de durumunu kötüleştiriyor. Örneğin birçok STK depremedeleri ağırlayan ailelerin de aynı ve nakdi destek ihtiyaçlarının arttığını, diğer taraftan ev içindeki iş yükünün artmasından dolayı, kadınların STK'ların sunduğu dil kursu, eğitim vb. faaliyetlere katılımının azaldığını bildirdi. Ayrıca hane içerisinde barınan kişi sayısının artması toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de derinleşmesine neden oluyor; hem kadınların ev içi emek yükünde hem de ev içi cinsiyete dayalı istismar ve şiddet vakalarında artış gözlemleniyor. Mülteci kadınlara yönelik faaliyet yürüten bir dernekle yaptığımız görüşmede, önceden çalışmalara aktif katılan kadınların depremde akrabalarına bakmak için evden çıkamadığı, bu yüzden de bu zamana kadar katedilen mesafenin boşa gideceğinden endişe duyulduğu belirtildi.

Ayrıca depremde akrabaların gelmesiyle nüfusu artan evlerde gürültü ve benzeri etkenlerin ev sahibi ve komşu baskısını da tetiklediği ve hatta bu sebeple evlere yapılan polis baskınlarının da arttığı belirtiliyor. Bir görüşmecimiz danışan ailelerden ev sahiplerinin evlere haber vermeden ve izin almadan, özel alanlarını ihlal edecek şekilde keyfi müdahalelerde bulduklarını duyduğunu ilettiler. Ayrıca, Suriyeli hanelerin, kendi evlerinde bile ev sahibi statüsüne ulaşamadıklarını, evlerine kaç kişinin, kimin, ne zaman geleceğine dair bile söz sahibi olamadıklarını dile getirdi. Deprem öncesinden de aşına olunan, Suriyeli ailelerinin evlerine özellikle kutlama günlerinde gerçekleşen polis baskını pratiklerinin bu dönemde de artarak devam ettiği söylendi.

Destek Mekanizmaları ve Sosyal Ağlar

Yukarıda ifade edildiği gibi İstanbul'a gelen depremde mültecilerin büyük bir kısmının sosyal ağları ve akraba desteği sayesinde şehre geldiklerini tespit ettik ve akraba desteğinin ilk ve en önemli ayağı barınma desteği olarak karşımıza çıktı. Bu tabloyu yaratan temel neden resmi kurumların İstanbul'a göçü teşvik etmemek adına barınma sorununu mültecilerin bireysel kaynaklarına bırakmış olması. Sivil toplum kuruluşlarının da barınma konusunda kapsamlı çalışmalar yapmasının engellenmesi bu politikaların bir parçası olarak görülebilir. Fakat depremde göçmenlerin bireysel kaynaklarıyla geliştirdikleri çözümlerin de yetersiz kaldığını gördük. Yaptığımız görüşmelerden birinde, mültecilerin barınma sorunlarını imece yöntemiyle çözmeye çalıştıkları söylendi: bir süre bir tanıdığı yanında kalan depremedeler sonrasında başka bir mülteci ailenin yanına geçiyor. Mülteci haneler arası böyle bir dayanışmanın gelişmiş olması, zorunluluklar ve kısıtlar karşısında mültecilerin kendi sosyal ağlarını mobilize ederek çözüm üretmeye çalıştıklarını gösteriyor. Ancak, diğer destek mekanizmalarının çalışmaması ve ev sahibi mülteci hanenin de maddi açıdan güçsüz olması gibi nedenlerle barınma sorununa bulunan çözümlerin bu şekilde sürdürülebilmesi zor görünüyor.

[8] Oğulcan Özgenç. "Peki şimdi nereye, mülteciler 28 Mayıs'ı bekliyor" Artı Gerçek, 25.5.2023. <https://artigercek.com/guncel/peki-simdi-nereye-multeciler-28-mayisi-bekliyor-251285h>

Depremzedeleri kendi evlerinde kabul eden “İstanbul” mülteci ailelerin yeni maddi ihtiyaçları karşısında sivil toplum ve inisiyatiflerin kısmî ve geçici yardımları devreye giriyor. Bu destekler daha çok aynı-nakdi yardım, psiko-sosyal destek, danışmanlık ve kira desteğini içeriyor. Ancak, dernekler siyasi ve bürokratik engellerden dolayı ihtiyaçları tespit etmek üzere hane ziyaretleri yapamadığı ve kısıtlı maddi kaynaklarla çalışmak zorunda olduğu için sundukları destek de sınırlı kalıyor.

Ayrıca, kaynakların ve odağın deprem bölgesine kayması da İstanbul’da bulunan depremzede mültecilere yönelik desteğin sınırlanmasına yol açıyor. Görüşmecilerimizden biri, depremin ilk anından itibaren büyük bir iç göç hareketliliğinin olacağını tahmin ettiklerini, bu yüzden diğer şehirlerde de büyük bir faaliyet alanının oluşacağını beklediklerini, ancak ulusal ve uluslararası örgütlerin kaynaklarını deprem bölgesine odakladıklarını ifade etti.

Son olarak deprem bölgesinde olduğu gibi, İstanbul’da da toplumsal gerginlik riski, sahadaki aktörlerin depremzede göçmenlerle ilgili hareket alanını sınırlıyor, hem sivil toplum hem yerel yönetimlerin mültecilere yardım götürmesini zorlaştırıyor. Belediyeler mültecileri de kapsayan çalışmalarını toplumsal baskıdan dolayı açıktan yürütemediklerini ifade ediyorlar. Bu açığı ise daha da sınırlı olsa da, sivil inisiyatiflerin hayata geçirdiği projelerin kapatmaya çalıştığını görüyoruz. Bir dayanışma grubunun göçmen ailelerle boşta evi olan insanları eşleştirerek barınma sorununa çözüm bulmaya çalışması buna örnek olarak gösterilebilir.

GELECEKTE MÜLTECİLERİ NELER BEKLİYOR?

Umut(suzluk)lar ve Derinleşen Yoksulluk

Mültecilerin geleceğine dair kesin öngörülerde bulunmanın zorluğu ortada. Bunun nedeni de GAR'ın önceki deprem raporlarında da ifade edildiği üzere belirsizlik ortamının genelleşmesi ve bu durumu ortadan kaldıracak bir sistematik bir politika yapma çabasının olmayışı. Ancak İstanbul özelinde yaptığımız görüşmelerden yola çıkarak Suriyeli mültecilerin geleceğini belirleyecek bazı genel eğilimler yakalamak mümkün.

Özellikle geçim derdinin mülteciler tarafından en çok vurgulanan faktör olduğunu düşünürsek, İstanbul'daki yüksek kiralar ve hayat pahalılığının mülteciler açısından bu büyük kentin cazibesini azaltan en önemli unsur olduğunu söyleyebiliriz. Akraba, tanıdık vasıtasıyla enformel piyasada kendine yer bulanların sayısı asgari düzeyde kaldığı için, deprem sonrası İstanbul'a gelen mültecilerin büyük kısmı ya halihazırda İstanbul'u terk etmiş ya da etme hazırlığı yapıyor. Bir şekilde enformel iş piyasasına girebilmiş göçmenlerin de düzenli bir gelir kazanabildiklerini söylemek zor. Bunun temel sebepleri, Suriyelilerin çalışma izinlerinin olmayışı ve işverenlerin yol izin belgesini gerekçe göstererek bu kişileri rahatça işten çıkarabilecek olması. Diğer taraftan İstanbul terk edilmese bile mültecileri derinleşen bir yoksulluk tehdidinin beklediğini söyleyebiliriz. Bu durum yaptığımız görüşmelerde de sık sık dile getirildi.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, İstanbul'da barınamayan göçmenlerin hareketliliğinin hangi yönde olacağı sorusu gündeme geliyor. Bu noktada üç muhtemel eğilim arasında (deprem bölgesine geri dönüşler, Suriye'ye dönüşler ve Avrupa'ya geçişler) en çok deprem bölgesine dönüşün ön plana çıktığı görülüyor. Özellikle görece az hasar almış bölgelere dönüşlerin yoğun olduğu yaptığımız görüşmelerin çoğunda dile getirildi. Deprem bölgesine dönüşü hızlandırabilecek dikkat çekici bir tespit göçmenlerin bölgedeki yeniden inşa sürecinde ucuz işgücü talebine karşılık gelebileceği oldu. Bu muhtemel geri dönüşün tüm aileyi mi kapsayacağı yoksa sadece erkeklerin mi geri döneceği sorusuna verilecek cevap, göçmen ailelere geçici barınma alanlarında yer verilip verilmemesine bağlı görünüyor.

Önceki raporumuzda deprem bölgesinden Suriye'ye direkt geçişlerin çok sınırlı sayıda olduğunu ortaya koymuştuk. İstanbul gibi büyük şehirlere geldikten sonra Suriye'ye dönen kişilerin daha da az sayıda olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en büyük sebebi olarak Suriye'deki altyapı eksiklikleri ve yaşam koşullarının henüz tesis edilememiş olması ifade edildi. Hatta bir görüşmecimizden Suriye'de sivil toplumun inşa ettiği altyapı gereçlerine savaştan bazı taraflarca el konulduğunu öğrendik.

Deprem sonrası Avrupa'ya geçişlerin ise çok sınırlı olduğunu, ya vatandaşlık almış kişilerin gitmeyi tercih ettiğini ya da Avrupa'ya göçlerin yüksek öğrenim imkanları çerçevesinde gerçekleştiğini öğrendik. Bu kesimin deprem öncesinde de Avrupa'ya gidebilme ihtimali yüksek bir grup olduğunu, ancak son döneme kadar bunu tercih etmediklerini ve bu kesim içinde Türk vatandaşlığı almış kişilerin önemli bir grup oluşturduğunu söyleyebiliriz. Daha fazla kaynağa sahip kişilerin kendi imkanlarıyla gerçekleştirdiği bu hareketliliğin altında Türkiye'ye dair bir duygusal kopuşun yattığı da düşünülebilir.

Tüm bu zorlukları göz önüne alındığında, görüşmecilerin sık kullandığı "tekrar başa döndük" serzenişi haklı bir kaygı olarak öne çıkıyor.

Politika Önerileri

- Göç alan kentteki kamu kurumları ve sivil toplum, göçmenler arasında ikincil göçün yaratmış olduğu psikolojik ve sosyal tahribata karşı kabul mekanizmalarını kuvvetlendirmeye yönelik adımlar atmalı. Özellikle barınma, eğitim ve psiko-sosyal destek programları hayata geçirilirken ikincil göçün özgül şartlarının iyi analiz edilip kapsamının genişletilmesi elzem.
- Bu yeni hareketliliklerin ortaya çıkardığı ihtiyaçların daha iyi haritalandırılması ve karşılanması için kamu otoriteleri ve ulusal/uluslararası STK'lar, göç alan illerdeki yerel yönetimler ile afetzede bölgelerdeki yerel yönetimler arasında koordinasyonu sağlamalı ve sürecin bütünlüklü çözümler üretilerek sürdürülmesi için çalışmalar yürütmeli.
- Kamu kurumlarının, afet dönemlerinde ilgili yasal düzenlemeleri depremzede mültecileri de kapsayacak şekilde esnetmesi önemli. STK'ların ikincil hareketliliğin gerçekleştiği bölgelerde hane ziyaretleri ile ihtiyaç analizi yapması kolaylaştırılmalı ve bu konudaki bürokratik engeller ortadan kaldırılmalı.
- Nefret söyleminin ve ayrımcı pratiklerin ev sahibi topluluklar ve afetzede mülteciler arasında yaygınlaşmaması için kamu kurumları somut adımlar atmalı, mahalle düzeyinde gelişebilecek dayanışma pratiklerinin önünü açmalı.
- Geçtiğimiz yıllarda Türkiye'de sivil toplumun kapasitesi artmış ve faaliyet alanı genişlemiş olsa da, bu tarz acil durumlarda hızlı ve etkili müdahalelerin yapılabilmesi kamu kurumlarının koordinasyon ve harekete geçme kapasitesine bağlı. Bu anlamda hem kamu kurumlarının hem de STK'ların acil durum planı oluşturmaları ve kapasitelerini geliştirmeleri olası sorunların önüne geçmek için elzem.
- Yerelin özgün koşullarına hakim, bölgede faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri ve inisiyatifler güçlendirilmeli ve aralarındaki koordinasyon artırılmalı.

- Yaptığımız görüşmelerde, yerel bağlamı tanıyan kişilerin acil durum çalışmalarını kolaylaştırdıklarından sık sık bahsedildi. Afet sonrası müdahale için yapılacak kapasite geliştirme çalışmaları sırasında çevre il ve ilçelerdeki yerel sivil toplumla da ilişkilerin kurulması ve afet müdahalesi ve koordinasyon çalışmalarına onların da dahil edilmesi sağlanmalı.
- Afet acil durum planları kırılğan sosyal grupları ve özellikle göçmen ve mültecileri dışarıda bırakmamalı. İlçe belediyelerinin bu gruplar özelinde çalışmalar yapıp kırılğanlıkları haritalandırması ve bu yönde önlemler alması afete hazırlık açısından elzem. Belediyeler tarafından göçmenlerin depreme dayanıksız binaların olduğu mahallelerde yoğunlaşmaları, kamusal hayatla temaslarının kopuk olması, deprem sonrası göç durumunda destek mekanizmalarından dışlanmaları gibi kırılğanlıkları dikkate alacak kapsayıcı müdahale mekanizmaları kurulmalı.
- 6 Şubat depremleri sonrasında, afet durumunda göçmenlerin kilit bilgilerin dolaştığı kanallardan dışlanmamasının ve bu konuda çeviri desteği sunulmasının hayati bir önem kazandığını gözlemledik. Güvenilir iletişim ağlarının kurulamadığı durumlarda spekülative haberler üzerinden bilgi kirliliği oluştuğunu, bunun da göçmenler arasında panik duygusuna sebep olduğunu gördük. Bu gibi acil durumlarda, önemli duyurular hızla tercüme edilmeli ve resmi çeviriler göçmenlerin kolayca ulaşabileceği kanallar aracılığıyla dolaşıma sokulmalı. Bu pratik afet planlamasının bir parçası haline getirilmeli.

Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

📍 Abbasağa Mahallesi, Üzenęi Sok. No: 13 34022, Beşiktaş / İstanbul

🌐 <https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/>

✉ gar@gocarastirmalaridernegi.org

🐦 https://twitter.com/GAR_Dernek

📘 <https://www.facebook.com/gar.dernek>

